

УДК 32:159:355.01(477)

О. О. Гордійчук

ВПЛИВ ВІЙНИ З РФ НА ПОЛІТИЧНУ МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА ПОЛІТИЧНУ КУЛЬТУРУ УКРАЇНЦІВ

У статті здійснено аналіз впливу інформаційної, гібридної та повномасштабної війн рф проти України на ментальність українців. Досліджено риси української ментальності, що були актуалізовані військовими подіями, які трансформації суспільної свідомості вони спричинили і як відобразилися у політичній культурі українського суспільства. Доведено, що, з одного боку, військова агресія рф стимулювала українське суспільство до консолідації, зростання патріотизму, національної самосвідомості та гідності, до вияву на масовому рівні таких конструктивних рис української ментальності як свободолюбивість, здатність до ефективної самоорганізації та побудови горизонтальних зв'язків, вміння знайти нестандартне рішення у надскладних ситуаціях та ін. Це сприяло потужному військовому опору, діяльності всеукраїнського волонтерського руху з підтримкою діаспори та небайдужих з усього світу, зростанню уваги до української мови, історії та культури, знакових подій та героїв, активізувало процеси українізації та дерадянізації. З другого боку – в українському суспільстві в умовах війни проявилися й негативні риси ментальності: пристосуванство, відчуження від спільноти з перевагою особистісних інтересів, амбіцій над національними, імпульсивність і надмірна емоційність, локальна обмеженість мислення, неспроможність стратегічного планування та ін., що суттєво послаблює країну і робить її вразливою. Через низку корупційних скандалів, зловживань владою, ухилянь від виконання громадянських обов'язків тощо, і далі присутність проросійських можновладців на різних щаблях влади в умовах війни з рф, можемо говорити, що українська політична система потребує очищення, перезавантаження, а українське суспільство ґрунтовної комплексної роботи для підвищення рівня політичної свідомості та політичної культури.

Успішно розвиватися, зберігаючи свою самобутність та унікальність, український народ може консолідувавшись як політична нація, долаючи зовнішніх та внутрішніх ворогів, підсилюючи конструктивні та послаблюючи деструктивні риси політичної ментальності, відповідально та якісно реформуючи основні сфери життєдіяльності, інтегруючись у Євроатлантичну спільноту, як гарантію національної безпеки України в майбутньому.

Ключові слова: політична ментальність, політична культура, інформаційна війна, гібридна війна, повномасштабна війна рф проти України.

DOI 10.34079/2226-2830-2024-15-40-93-105

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена необхідністю осмислення впливу війни на свідомість українців, на політичну ментальність і, відповідно, настрої, установки, поведінку у громадсько-політичному житті. Під час надзвичайних резонансних суспільних подій на масовому рівні проявляються історично сформовані риси ментальності соціальних груп, народу загалом, актуалізуються латентні (приховані) риси, комплексний аналіз яких дозволяє з'ясувати аксіологічно-онтологічний фундамент життєдіяльності суспільства, характерні реакції на виклики, наявні та потенційні ресурси тощо.

Тривала ідеологічна інформаційна війна рф проти України у 2014 році переросла в гібридну з анексією українських територій та військовими діями на Сході (більше Hordiichuk, Halapsis & Kozlovets, 2023). 24 лютого 2022 року рф розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну, спричинивши такий рівень смертності, руйнувань, міграційні кризи, яких не було Європі з часу Другої світової війни (Plokhу, 2023, с. 49; Hordiichuk, 2023). Ця війна порушує світовий порядок, є неприпустимим геноцидом проти мирної демократичної країни (Snyder, 2022; Гордійчук, 2023; Mishalova, Hordiichuk, Sokolovskyi, 2024), вона сповнена злочинів проти цивільного та військового населення, масових порушень прав людини, руйнування інфраструктури, цілковитого знищення низки міст та сіл, брехливої пропаганди, погроз застосування ядерної зброї.

Усі форми війни рф проти України істотно вплинули на свідомість українців. Трансформації системи цінностей та пріоритетів, рівня довіри до політичних інститутів, оцінки сучасних процесів та ставлення до радянського минулого, до знакових історичних особистостей тощо тривають й надалі. Такі зміни можна побачити у суспільному дискурсі, в контенті засобів масової інформації та соціальних мереж, у результатах соціологічних досліджень (Разумков центр, 2022; Національний інститут стратегічних досліджень, 2022; Соціологічна група «РЕЙТИНГ», 2023), у повсякденному спілкуванні тощо. Зміни свідомості відображаються у ментальних рисах українського народу по різному, насамперед, у зв'язку з історично зумовленою неоднорідністю населення України, що спричинило певну різницю регіональних ментальностей (а відтак, особливостей світосприйняття та світовідношення на цих територіях, різний досвід, традиції, симпатії/ антипатії тощо), а також через нерівномірність втягнення території нашої країни у військові дії. Однак загалом можна простежити, які риси ментальності українці масово проявляють, як реагують на соціальні потрясіння, яким чином змінюється їх бачення оточуючої дійсності, політичної системи та процесів, що в ній відбуваються тощо.

Метою статті є дослідження впливу війни на політичну ментальність українців, зміну їх світоглядних настанов, ціннісних орієнтирів, сприйняття влади й державних інститутів, визначення свого місця у політичній площині; з'ясування, які риси політичної ментальності актуалізувалися логічно та прогнозовано, а які неочікувано, і які це має наслідки.

Виклад основного матеріалу. Ментальність є історично сформованим феноменом, інтегральною характеристикою духовної винятковості колективного суб'єкта – народу, що відображає загалом характерний для його представників специфічний тип світовідчуття, світорозуміння та світоперетворення, систему цінностей, переконань, домінуючих звичок, установок, патернів поведінкових реакцій, традицій тощо активності/ пасивності в особистому й громадсько-політичному житті (Гордійчук, 2021b, с. 71).

Ментальність поєднує в собі як усвідомлювані переконання, звички, стереотипи, так і підсвідомі складові – архетипи, міфи, інтуїтивні почуття, реакції тощо; індивідуальне й суспільне; генетичну пам'ять; дієве та чуттєво-емоційне; пристосуванські тенденції, що дозволили пережити складні часи, та активні й рецесивні (приховані) резерви, що активізуються за сприятливої нагоди.

Національна ментальність є важливим чинником формування суспільної свідомості, джерелом культурно-історичної, політичної, економічної динаміки розвитку нації (Поліщук, 2017, с. 106). Політична ментальність є її складовою, – основою політичної культури, результатом сукупного впливу умов, механізмів та форм відображення об'єктивної політичної дійсності, становлення універсальних для певної етнокультурної

спільноти способів світосприйняття, світовідчуття, світорозуміння й поведінки у полі суб'єктно-об'єктних політичних взаємодій, що виражається у відносно єдиних способах сприйняття, інтерпретації та реагування на події політичної реальності. Утворюється під час формування, розвитку, задоволення потреб та інтересів політичних суб'єктів відповідно до особливостей перебігу політичного процесу (Балтаджи, 2012, с. 26–29). Від політичної ментальності значною мірою залежить характер і напрямки політичних процесів, стабільність та демократизм політичної системи суспільства, його зрілість тощо (Фокіна, 2011, с. 323).

Політична ментальність є своєрідною призмою, через яку людина сприймає світ політики і себе в ньому. З'ясувати, як вона сформувалася, які чинники справили найбільший вплив – важливе завдання для розуміння історичного досвіду минулого, що визначає реалії сьогодення, впливає на майбутні трансформації.

Під поняттям політичної культури розуміємо систему цінностей, уявлень, норм, установок, символів та практик, які характеризують спосіб сприйняття, розуміння й участі людей в політичному процесі й управлінні суспільством. Ця система визначає зміст взаємовідносин між громадянами, політичними інституціями та політичними лідерами, а також формує особистісні переконання, довіру до політичної системи й рівень залученості в політичну діяльність (Демиденко та Білоус, 2023, с. 175).

Серед основних чинників формування політичної культури у сучасній демократичній державі є лібералізація та демократизація суспільних відносин, що уможливають: створення необхідних умов для діяльності політичної еліти, залучення в політичне життя широких верств населення, їх воєвиявлення; популяризацію знань про історичний досвід українського та інших народів, сучасні досягнення світового співтовариства; підтримку різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення й поширення вітчизняного політичного досвіду; залучення науковців до розробки політичних технологій і програм; створення умов для прояву позитивних тенденцій у політичному житті; законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій та розробку системи заходів їх повсюдного використання (Рудакевич, 2013, с. 123).

Політична культура характеризує систему цінностей, переконань та ідеологій, що формуються в суспільстві. Вона визначає, які політичні цінності вважаються важливими (наприклад, демократія, свобода, рівність, справедливість тощо), а які неприйнятними (наприклад, насильство та приниження людської гідності); окреслює ступінь участі та зацікавленості громадян у політичних процесах, розуміння політичних прав і обов'язків, громадянську свідомість, готовність брати активну участь у політичному житті; відображає сприйняття та оцінку політичних інституцій (парламенту, уряду, політичних партій тощо), довіру до них чи навпаки її відсутність, готовність/ неготовність співпраці з ними.

Тривала відсутність власної державності, масове винищення радянською системою українських громадсько-політичних та культурних діячів, науковців, дискредитація їх діяльності тощо, унеможливили напрацювання виваженої ефективної системи політичних цінностей, норм і установок поведінки, що могли би передаватися від одного покоління до іншого, підсилюючи сучасну українську державу, її політичні інститути. Водночас українському народу вдалося зберегти у політичній свідомості та культурі схильність до демократичних традицій, бажання бути вільними господарями на своїй землі без авторитаризму і тим паче без диктатури, що значно меншою мірою виражено у російському та білоруському суспільстві.

До загальної характерних для українського суспільства рис ментальності дослідники відносять: індивідуалізм, демократизм, свободололюбивість, толерантність, миролюбність, антеїзм (відчуття спорідненості з рідною землею, визнання землі головною силою, що дає

життя й забезпечує усім необхідним), милосердність, щирість та душевність, хазяйновитість, оптимізм, інтровертизм, кордоцентричний світогляд та ін. Серед найтиповіших негативних рис нестабільність та суперечливість вдачі; брак колективної волі, національної солідарності та згоди; низька здатність сприймати нові ідеї; психологія дозволеності так званого «малого зла» заради особистого виживання й «аби ще гірше не було»; пристосуванство, запроданство, комплекс «меншовартості», «другорядності», що спричиняє невіру в майбутній розвиток України (Бондаренко, 2009; Гордійчук, 2021а; Грушевський, 1991; Поліщук, 2021).

Відповідно до подій історичного минулого, географічних умов, традицій та укладу життєдіяльності до подій повномасштабного військового вторгнення 2022 року ментально українців можна було поділити на два табори, що суттєво різнилися за цінностями: проєвропейський та пострадянський.

На формування аксіологічної матриці проєвропейського табору (в основному це населення Західної та Центральної України) суттєво вплинуло перебування у складі європейських країн, особливо відчутно – Польщі та Австро-Угорщини. Можемо виокремити такі виражені тут цінності як свободолюбивість, повагу до людини та її приватної власності, релігійність і міжконфесійний плюралізм, толерантність, працелюбність.

Пострадянський табір – переважно Східна Україна, Південь – території, що тривалий час перебували у складі російської імперії, і де значно нижчий відсоток автохтонного українського населення, лівовою часткою є переселенці з росії після геноциду українців голодоморами та репресіями у 30-х роках ХХ ст., Другої світової війни, часів індустріалізації тощо. Тут населення значною мірою російськомовне, у старших поколіннях спостерігається ностальгія за СРСР (його образ у свідомості частини українського суспільства ідеалізований та далекий від реальності завдяки низці чинників, серед них основними є діяльність радянської та російської пропаганди, регулярне інтенсивне підживлення таких настроїв проросійськими ЗМІ, недопрацювання української політичної системи). Після повномасштабного вторгнення суспільно-політичні настрої суттєво змінилися у переоцінці радянського минулого та його спадщини, у ставленні до росіян, у рівні підтримки євроатлантичного курсу та ін. (Національний інститут стратегічних досліджень, 2022; Соціологічна група «РЕЙТИНГ», 2023).

Московська окупація, комуністичний режим здійснювали деукраїнізацію та русифікацію, колективізацію українського села з експропріацією приватної власності, долаючи масовий опір багатомільйонними голодоморами та репресіями, що є винищенням генофонду й геноцидом проти мирного українського народу. Ці чинники суттєво вплинули на ментальність українців. У Радянському Союзі ігнорувалося дотримання прав та свобод громадян, панували атеїзм, псевдосправедливість, підлабузництво, патерналізм, деградація особистості, психологія рабства, кар'єризм, бідність тощо. Доноси віталися й сприяли кар'єрному росту, натомість доброта, милосердя, добропорядність, працьовитість було замінено на «класову пильність й комуністичну мораль», які породжували страх, недовіру до влади та оточення, тривогу, підступність, поглиблювали маргіналізацію, малоросійство, совковість. Тож у спадок від радянських часів українці отримали риси ментальності, які уповільнюють поступ українського суспільства: безвідповідальність та пасивність, низьку здатність засвоювати нові ідеї; психологію дозволеності так званого «малого зла» заради особистого виживання та «аби ще гірше не було»; пристосуванство та запроданство, комплекс «меншовартості», «другорядності», що спричиняє невіру в успішний розвиток України (Гордійчук, 2019; 2024). Поступово українське суспільство звільняється від таких деструктивних рис, однак це тривалий процес і ситуацію не можна змінити кардинально за короткий термін навіть в умовах повномасштабної війни.

Важливо додати, що у СРСР процвітала корупція, заснована на стратегіях виживання й особистісного збагачення, подвійних стандартах та відвертій брехні, відсутності поваги до приватної власності й відповідальності за порушення (система забирала/ крада у людей, люди брали/ крали все, що могли, у системи). Ці патерни поведінки і надалі присутні в українському суспільстві на всіх рівнях і має здійснюватися ґрунтовна робота щодо викорінювання корупції як явища через реформування, притягнення до кримінальної відповідальності, суспільний осуд та покарання тощо. Верховенство права, прозорість та підзвітність в умовах війни стають ще більш важливими, адже від цього залежить справедливий розподіл ресурсів зумовлений доцільністю, успішність військових операцій, кількість жертв, відбудова знищеного агресором, суспільні настрої і, що не менш важливо, рівень міжнародної підтримки, кількість військової та гуманітарної допомоги.

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 р. Україна проголосила незалежність й отримала можливість будувати власну державу, базуючись на демократичних цінностях та свободах, загалом характерних для української політичної традиції, все більше тяжіючи до Європи, однак і підтримуючи тісні зв'язки з рф. Однак для здійснення ефективного державотворення бракувало не лише конструктивних ментальних рис та раціональних установок на рівні суспільства, а й політичної еліти, інтелектуалів, технократів. Т. Стецьків, народний депутат України кількох скликань прокоментував, що для політичного лідерства, пасіонарності у Народній раді були люди – яскраві особистості, що перемогли комуністів на мажоритарних округах. Але майже не було другої когорти, хто б міг обійняти управлінські посади, як, наприклад, в Польщі Л. Бальцерович і його команда. Тож в Україні й надалі керувала комуністична номенклатура (Ільїна, 2023). До того ж, на відміну від країн Східної Європи та Балтії, Україна в перші десятиліття незалежності не пройшла на масовому рівні етап глибокого переосмислення та відторгнення радянської спадщини, радянські наративи не були витіснені новими з національною ідеєю, яку б підтримала більшість українців у різних частинах України. Це призвело до відсутності єдиної загальнонаціональної системи цінностей та пріоритетів, загальновизнаного вектору політичного розвитку, що, в свою чергу, суттєво послабило суспільство, підвищило його вразливість до зовнішнього впливу та маніпуляцій.

Інформаційну війну проти України рф розпочала у 90-тих роках ХХ ст. У ній можна виокремити три ключові імперативи:

- протидію інтеграційній політиці України в західному напрямку, оскільки її членство в НАТО та ЄС роблять ідею відродження російської (євразійської) неоімперії нездійсненною;
- викорінювання всього українського в межах і поза межами рф, оскільки лише знищення української ідентичності може стати передумовою створення та запорукою існування такої імперії;
- створення і постійне підтримання в Україні стану керованого хаосу, провокування сепаратистських рухів, спрямованих на послаблення державних інституцій, розчленування країни та руйнацію її державності (Калакура, Рафальський та Юрій, 2017, с. 488).

Інструментами досягнення вищезазначеного є маніпуляція інформацією відповідно до власних інтересів та потреб рф, масове поширення у ЗМІ спотвореної та фейкової інформації під яскравими емоційними популістичними гаслами, пропаганда й нав'язування ідеї руського миру тощо. Це суттєво дезінформує, дезорієнтує населення України та інших країн (включно з громадянами рф), сіє суперечки й розбрат, збільшує напругу, нігілізм, послаблює патріотизм тощо.

У фазі гібридної війни з РФ (2014–2022 рр.) українське суспільство показало себе двояко: тисячі українців добровольцями пішли захищати Батьківщину на Сході, багато хто активно включився у волонтерську діяльність, частина суспільства переживала грізні втрати рідних та близьких, вимушені переселення/ евакуацію, зникнення й катування громадських діячів (українців, кримських татар), перебування у фактичній окупації квазі державних утворень ДНР, ЛНР, анексованого Кримського пів острова. А частина продовжувала жити в ілюзорно стабільній інформаційній бульбашці «какая різниця», «АТО (фактичну війну називали антитерористичною операцією) деє там і нас не стосується», «а то що, путін нападе?» тощо. І це було дуже дивно й боляче чути свідомим українцям, бо путін вже напав і як можна було це не помічати і не визнавати, що Україна у стані війни з 2014 року? До 2022 року в умовах тривалої російської агресії українське суспільство не спромоглося виробити на масовому рівні відчуття колективної відповідальності за Батьківщину. І це в час, коли Збройні сили давали відсіч на 427 кілометровій лінії боєзіткнення (яку чомусь називали лінією розмежування). На жаль, і у XXI ст. відоме «*Si vis pacem, para bellum*» (лат. «хочете миру, готуйтеся до війни») не втратило своєї актуальності (Недря, 2021). Складно сказати, яка частина українського суспільства у відсотках це розуміла й дійсно готувалася. Але не на рівні влади, ні на рівні пересічних громадян це не мало масового характеру. Та й політикою українське суспільство не цікавилася на масовому рівні аж до подій повномасштабного вторгнення 2022 року.

Проведені соціологічною службою Центру Разумкова дослідження показують, що протягом 2011–2020 рр. близько або трохи більше третини громадян відповідали, що вони або дуже цікавляться політикою, або скоріше цікавляться нею. Від 62% до 67% у різні роки відповідали, що не дуже цікавляться політикою або взагалі не цікавляться нею. Однак, опитування здійснені у вересні-жовтні 2022 р., показало, що після початку широкомасштабної агресії РФ рівень інтересу до політики в Україні істотно зріс у всіх регіонах: «дуже» або «скоріше» цікавляться політикою більшість (56%) респондентів, не цікавляться – 43%. Вищий рівень зацікавленості політикою демонструють жителі Західного і Центрального регіонів (60%), нижчий – на Півдні (48%) і Сході (47%) (Разумков центр, 2022).

Змінилася й оцінка суспільством власної можливості впливати на дії влади. Порівняно з 2020 р. в Україні зросла з 18% до 25% частка респондентів, які вважають, що політична система у нашій країні дозволяє їм мати вплив на дії влади, хоча лише «певною мірою». Частка тих, хто вважає, що може впливати на дії уряду «безумовно»/ «достатньою мірою», збільшилася лише з 17% у 2020 р. до 19% у 2022р. Відсоток тих, хто вважає, що політична система не дозволяє їм впливати на дії уряду, знизився з 34% до 26,5% (там же). Такі настрої можна пояснити низьким рівнем політичної свідомості та політичної культури у поєднанні з наслідками тривалого впливу комуністичної ідеології, де в умовах авторитаризму й диктатури громадяни були «гвинтиками у системі» без права голосу та низки інших прав, тож не мали можливості впливати на рішення влади, а тих, хто чинив опір і пропонував альтернативу, система фізично знищувала.

У 2014 р. в Україні почала реалізовуватися одна з найбільш ефективних та дієвих реформ за всю історію незалежної України – реформа децентралізації: передача повноважень від центральних органів влади місцевому самоврядуванню, збільшення фінансової самостійності громад, добровільне об'єднання і співробітництво територіальних громад. Такі зміни були успішно акцептовані й використані українським суспільством, адже засновані на сприятливому ґрунті таких рис політичної ментальності

як індивідуалізм, схильність до самоорганізації та вибудови системи горизонтальних зв'язків.

У тому числі і завдяки результатам реформи децентралізації муніципальна влада українських міст на початку повномасштабного вторгнення зуміла мобілізуватися й самоорганізуватися для виконання низки завдань: створення загонів територіальної оборони, забезпечення діяльності інфраструктури та критично важливих об'єктів, вирішувати низку питань соціального забезпечення, надавати притулок внутрішньо переміщеним особам, допомагати в евакуації та ін. І військові, і цивільні у багатьох надскладних ситуаціях знаходили нестандартне рішення, користуючись наявними ресурсами та обмеженими можливостями. Витримати громадам такий удар без децентралізації, без відповідної спроможності місцевих бюджетів, без місцевих ініціатив було б значно складніше.

Сьогодні в умовах військового стану, при діяльності військових адміністрацій, місцеве самоврядування відчуває радше утиски ніж підтримку від органів центральної влади. Низка питань щодо розмежування повноважень між нею та місцевою владою стоїть на сучасному етапі доволі гостро й потребує реформування. Обмеження муніципальної влади й порушення прав територіальних громад не відповідають інтересам українського суспільства і є тривожним дзвіночком для європейських партнерів у контексті євроінтеграційних процесів (Чиркін, 2024).

Війна це завжди трагедія. Спільна біда, втрати, загроза існуванню української державності консолідували українців, об'єднали століттями роз'єднані протиріччями (часто створеними штучно) різні частини України, представників діаспори. Війна стала потужним поштовхом до пробудження національної самосвідомості та національної гордості – українці масово почали пишатися тим, що є українцями.

Ми здивували весь світ (та й, відверто кажучи, себе самих) масовою небайдужістю, здатністю до самоорганізації та вибудови горизонтальних зв'язків, спростувавши пануючу в суспільстві думку про байдужість українців і таку рису нашої ментальності, як брак національної солідарності та згоди. На противагу нав'язаному радянською пропагандою стереотипу, що виражений у приказці «Моя хата скраю, нічого не знаю». Натомість активізувався притаманний українській нації дух свободолобивості та боротьби, що виражений в історично правдивій приказці ще часів козацтва «Моя хата скраю – першим ворога зустрічаю!».

На зміну страху заявити про свої бажання та чинити супротив владі, сформованому найбільшою мірою за радянських часів, активізувалася така латентна риса української ментальності, як безстрашність та бажання йти до мети, незважаючи на ризики для життя.

Всеукраїнський волонтерський рух підтримки Майдану, військових на Сході, добровільне капеланство священників – унікальне явище у світовій історії. Адже у 2014 р. під час перших місяців збройного протистояння українська армія вистояла, була одягнена та озброєна ціною титанічної волонтерської праці: громадяни України, українці з усього світу масово збирали кошти й допомагали хто чим міг, витрачали свій час, ризикували власним здоров'ям та життям, доставляли необхідні речі військовим, медикам, переселенцям, навіть у зони активних бойових дій і вже 10 років продовжують це робити.

Один із найважливіших висновків із трагічних подій, що наразі відбуваються в Україні, полягає в тому, що для консолідації українського суспільства на загальнодержавному рівні потрібно сформулювати такий ідеал майбутнього, який був би близьким і зрозумілим для кожного громадянина України незалежно від національності та місця проживання, де Людина була б метою, а не засобом її досягнення, де продажні

політики були б за ґратами, а не у Верховній Раді, де урядовці не займалися б корупційними схемами, а працювали на благо суспільства, де за кожну обіцянку треба було б відповідати, де панував би Закон для всіх, а не революційна доцільність, тобто розбудовувати те, що декларується посадовцями й політиками як сучасне європейське суспільство (Требін, 2014, с. 121).

Серед основних засобів подолання негативних рис та деформацій української ментальності є, насамперед, успішний досвід існування суверенної, соборної демократичної України, такої, яка відповідає ментальності й способу життя нинішньої генерації українців. Як влучно підкреслив М. Козловець, не варто сліпо переймати європейський досвід державного будівництва. Україні доцільно зберегти власні державницькі традиції, а саме: республіканські ідеали, засади самоврядування, високу моральність, тісну взаємодію з українськими церквами, орієнтацію на співпрацю із Заходом. Щоб у свідомості громадян України була сформована українська державницька ідея (Козловець, 2017, с. 277).

Засадничим завданням сьогодення є перемога у війні з агресором, збереження української державності, модернізація та реформування основних сфер життєдіяльності відповідно до європейських стандартів, забезпечення демократичних цінностей і свобод, подолання корупції, євроатлантичний курс України як правової держави у поєднанні з плеканням українськості (національної ідентичності, мови, культури тощо), захист прав людини у співпраці з міжнародною спільнотою.

Висновки. Політична ментальність є основою політичної культури, своєрідним комплексом поглядів, уявлень, аксіологічних установок та настанов, стереотипів, емоцій, оцінок, що відображають ставлення народу до політичної сфери життєдіяльності, влади, власних прав та обов'язків тощо, стають основою політичної поведінки, способу життя, як усвідомленого так і неусвідомленого сприйняття явищ політичної дійсності.

Інформаційна, гібридна, а з 2022 року повномасштабна війна з РФ стимулювали українське суспільство до консолідації, зростання патріотизму, зміцнення почуття національної самосвідомості та гідності, вияву на масовому рівні таких конструктивних рис української ментальності як свободолюбивість, здатність до ефективної самоорганізації й спільної діяльності громадою, вміння знайти нестандартне рішення у надскладних ситуаціях. Це допомогло в організації потужного військового опору, всеукраїнського волонтерського руху з підтримкою діаспори та небайдужих з усього світу. Зросла суспільна увага до української історії та культури, знакових подій та героїв, активізувалися процеси українізації та дерадянзації тощо. З другого боку – в українському суспільстві в умовах війни певною мірою проявляються й негативні риси ментальності: пристосуванство, відчуження від спільноти з перевагою особистісних інтересів, амбіцій над національними, імпульсивність і надмірна емоційність, локальна обмеженість мислення, неспроможність стратегічного планування та ін., що суттєво послаблює країну і робить її вразливою для ворога. Через низку корупційних скандалів, зловживань владою, ухилянь від виконання громадянських обов'язків тощо, і далі присутність проросійських можновладців на різних щаблях влади, можемо говорити, що українська політична система потребує перезавантаження, а українське суспільство ґрунтовної комплексної роботи з підвищення рівня політичної свідомості та політичної культури.

Успішно розвиватися, зберігаючи свою самобутність та унікальність, український народ може тільки консолідувавшись як політична нація, долаючи зовнішніх та внутрішніх ворогів, підсилюючи конструктивні та звільняючись від деструктивних рис політичної ментальності, відповідально й якісно реформуючи основні сфери

життєдіяльності, інтегруючись у Євroatлантичну спільноту, як гарантію національної безпеки у майбутньому. І це в стані мужнього військового опору, психологічної та економічної скрути від переживань людських та матеріальних втрат повномасштабної війни, невизначеності та постійної смертельної загрози.

Бібліографічний список

- Балтаджи, П. 2012. Поняття «ментальність» у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми політики*. Одеса: Фенікс, 45, с. 21–28.
- Бондаренко, О., 2009. Українська національна ментальність як політична цінність. *Гуманітарний вісник ЗДІА: Зб. наук. праць*. 36, с. 57–68.
- Гордійчук, О., 2019. Вплив комуністичної ідеології та радянської дійсності на ментальність українців. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 24, с. 25–31.
- Гордійчук, О., 2021а. Етногенез та основні риси української ментальності: соціально-філософський контекст. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 2 (90), 52–62.
- Гордійчук, О., 2021б. *Ментальність у добу глобалізації: монографія*. Житомир, Вид-во "НОВОград", 372 с.
- Гордійчук, О., 2023. Онтологічні причини війни Росії в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*, 2 (94), с. 86–99. DOI: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(94\).2023.86-99](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(94).2023.86-99)
- Гордійчук, О., 2024. Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. *Society and Security*, 2-3 (3), 28–35. DOI: <https://sas.ztu.edu.ua/article/view/311294/302518>
- Грушевський, М., 1991. *Хто такі українці і чого вони хочуть?* Київ: Т-во «Знання України».
- Демиденко, Н. та Білоус, Т., 2023. Поняття, ознаки та функції політичної культури. *Право.ua*, 2. с. 171–175. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.2.27>
- Ільїна, М., 2023. Як Україна проголошувала незалежність. *Твоє місто, серпень* [онлайн]. Доступно: https://tvoemisto.tv/exclusive/malo_hto_znaie_chomu_same_24_serpnya_abo_yak_u_kraina_progoloshuvala_nezalezhnist_153783.html
- Калакура, Я., Рафальський, О. та Юрій, М., 2017. *Ментальний вимір української цивілізації*. Київ: Генеза, 2017.
- Козловець, М., 2017. Процеси державотворення VERSUS ментальність українців. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія, 2 (33), с. 273–278.
- Національний інститут стратегічних досліджень, 2022. *Як війна змінила суспільну свідомість українців: соціологічні дослідження* [онлайн]. Доступно: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-zminylo-suspilnu-svidomist-ukrayintsiv-sotsiologichni>
- Недря, К., 2021. «Путін нападе»: у чому головна загроза і що робити? *Радіо Свобода* [онлайн]. Доступно: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-napade-u-chomu-holovna-zahroza/31592233.html>
- Поліщук, І., 2017. Поняття "національна ментальність". *Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Політологія*, 2 (33), с. 105–113.

- Поліщук, І., 2021. Традиційна українська ментальність у геополітичному контексті. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2(23), с. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2021.23.2.07>
- Разумков центр, 2022. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). [онлайн]. Доступно: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>>
- Рудакевич, О., 2013. *Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 350 с.
- Соціологічна група «РЕЙТИНГ», 2023. *Комплексне дослідження: Як війна змінила мене та країну. Підсумки року*. [онлайн]. Доступно: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yuna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html>
- Требін, М., 2014. «Гібридна» війна як нова українська реальність. *Український соціум*, 3(50), с. 113–127.
- Фокіна, В. 2011. Українська ментальність як основа політичної культури. *Наукової студії із соціальної та політичної психології*. Київ: Міленіум, 28, с. 320–327.
- Чиркін, А., 2024. Забезпечення ефективних демократичних інституцій на шляху до Європейського Союзу: практика воюючої демократії. *Реанімаційний Пакет Реформ* [онлайн]. Доступно: <<https://rpr.org.ua/news/zabezpechennia-efektyvnykh-demokratychnykh-institutsiy-na-shliakhu-do-yevropeyskoho-soiuzu-praktyka-voiuuchoi-demokratii/>>
- Hordiichuk, O. 2023. The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy. *ETHICS IN PROGRESS*, 14 (1), p. 4–23. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2023.1.1>
- Hordiichuk, O., Halapsis, A., & Kozlovets, M. 2023. How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*, 16, p. 345–362. DOI: <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
- Mishalova, O., Hordiichuk, O., & Sokolovskyi, O. 2024. Russia's War in Ukraine as a "War for Identity" and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*, 15(1), 73–94. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>
- Plokhyy, S. 2023. *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*, New-York: W.W. Norton&Company.
- Snyder, T. 2022. The War in Ukraine Is a Colonial War. *The New Yorker*. Available at: <<https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>>

References

- Baltadzhy, P., 2012. Ponyattya «mental'nist'» u suchasnykh naukovykh doslidzhennyakh [The concept of "mentality" in modern scientific research]. *Aktual'ni problemy polityky*. Odesa: Feniks, 45, s. 21–28 (in Ukrainian).
- Bondarenko, O., 2009. Ukrayins'ka natsional'na mental'nist' yak politychna tsinnist' [Ukrainian national mentality as a political value]. *Humanitarnyy visnyk ZDIA: Zb. nauk. prats'*. 36, s. 57–68 (in Ukrainian).
- Chyrkin, A., 2024. Zabezpechennya efektyvnykh demokratychnykh institutsiy na shlyakhu do Yevropeys'koho Soyuzu: praktyka voyuyuchoyi demokratiyi [Ensuring effective democratic institutions on the way to the European Union: the practice of militant

- democracy]. *Reanimatsiynyy Paket Reform* [online]. Available at: <<https://rpr.org.ua/news/zabezpechennia-efektyvnykh-demokratychnykh-instytutsiy-na-shliakhu-do-yevropeyskoho-soiuzu-praktyka-voiuchoi-demokratii/>> (in Ukrainian).
- Demydenko, N. and Bilous, T. 2023. Ponyattya, oznaky ta funktsiyi politychnoyi kul'tury [Concepts, signs and functions of political culture]. *Pravo.ua*, 2, s. 171–175. DOI: <https://doi.org/10.32782/LAW.UA.2023.2.27> (in Ukrainian).
- Fokina, V., 2011. Ukrayins'ka mental'nist' yak osnova politychnoyi kul'tury [Ukrainian mentality as the basis of political culture]. *Naukovoyi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi*. Kyiv: Milenium, 28, s. 320–327 (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., 2019. Vplyv komunistychnoyi ideolohiyi ta radyans'koyi diysnosti na mental'nist' ukrayintsiv [The influence of communist ideology and Soviet reality on the mentality of Ukrainians]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politohichni studiyi*. 24, s. 25–31 (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., 2021a. Etnohenez ta osnovni rysy ukrayins'koyi mental'nosti [Ethnogenesis and the main features of the Ukrainian mentality]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofs'ki nauky*, 2 (90), 52–62 (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., 2021b. Mental'nist' u dobu hlobalizatsiyi: monohrafiya [Mentality in the age of globalization: monograph]. Zhytomyr, Vyd-vo "NOVOhrad", 372 s. (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., 2023. Ontolohichni prychyny viyny Rosiyi v Ukrayini [Ontological reasons for Russia's war in Ukraine]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofs'ki nauky* 2 (94), s. 86–99. DOI: [https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2\(94\).2023.86-99](https://doi.org/10.35433/PhilosophicalSciences.2(94).2023.86-99) (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., 2023. The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy. *ETHICS IN PROGRESS*, 14 (1), p. 4–23. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2023.1.1>
- Hordiichuk, O., 2024. Evolyutsiya politychnykh tradytsiy ta mental'nosti ukrayins'koho suspil'stva [Evolution of political traditions and mentality of Ukrainian society]. *Society and Security*, 2–3 (3), s. 28–35. DOI: <https://sas.ztu.edu.ua/article/view/311294/302518> (in Ukrainian).
- Hordiichuk, O., Halapsis, A., & Kozlovets, M., 2023. How the information warfare turns into full-scale military aggression: the experience of Ukraine. *Przegląd Strategiczny*, 16, p. 345–362. DOI: <https://doi.org/10.14746/ps.2023.1.25>
- Hrushevs'kyi, M., 1991. Khto taki ukrayintsi i choho vony khochut'? [Who are Ukrainians and what do they want?]. Kyiv: T-vo «Znannya Ukrayiny» (in Ukrainian).
- Il'yina, M., 2023. Yak Ukrayina proholoshuvala nezalezhnist' [How Ukraine proclaimed independence]. *Tvoje misto* [online]. Available at: <https://tvoemisto.tv/exclusive/malo_ho_znaie_chomu_same_24_serpnia_abo_yak_u_kraina_progoloshuvala_nezalezhnist_153783.html> (in Ukrainian).
- Kalakura, YA, Rafal's'kyi, O., Yuriy, M., 2017. *Mental'nyy vymir ukrayins'koyi tsyvilizatsiyi* [Mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv: Heneza, 2017. 560 s. (in Ukrainian).
- Kozlovets', M., 2017. Protsesy derzhavotvorennya VERSUS mental'nist' ukrayintsiv [State formation processes VERSUS mentality of Ukrainians]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriya: *Politohiya*, 2 (33), s. 273–278 (in Ukrainian).
- Mishalova, O., Hordiichuk, O., & Sokolovskyi, O., 2024. Russia's War in Ukraine as a “War for Identity” and Appropriation of Cultural Tradition. *ETHICS IN PROGRESS*, 15(1), 73–94. DOI: <https://doi.org/10.14746/eip.2024.1.4>

- Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen, 2022. Yak viyna zminyla suspil'nu svidomist' ukrayintsiv: sotsiolohichni doslidzhennya, lystopad 2022 [How the war changed the public consciousness of Ukrainians: sociological studies, November 2022] [online]. Available at: <<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/yak-viyna-zminyla-suspilnu-svidomist-ukrayintsiv-sotsiolohichni>> (in Ukrainian).
- Nedrya, K., 2021. «Putin napade»: u chomu holovna zahroza i shcho robyty? Radio Svoboda [online]. Available at: <<https://www.radiosvoboda.org/a/putin-napade-u-chomu-holovna-zahroza/31592233.html>> (in Ukrainian).
- Plokh, S., 2023. *The Russo-Ukrainian War: The Return of History*, New-York: W.W. Norton&Company.
- Polishchuk, I., 2017. Ponyattya "natsional'na mental'nist' [The concept of "national mentality"]. *Visnyk Natsional'noho universytetu Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Politolohiya*, 2 (33), s. 105–113 (in Ukrainian).
- Polishchuk, I., 2021. Tradytsiyna ukrayins'ka mental'nist' u heopolitychnomu konteksti [Traditional Ukrainian mentality in the geopolitical context]. *Suchasne suspil'stvo: politychni nauky, sotsiolohichni*, 2, № 23, s. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2021.23.2.07> (in Ukrainian).
- Razumkov tsentr, 2022. Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi v krayini, dovira do sotsial'nykh instytutiv, polityko-ideolohichni oriyentatsiyi hromadyan Ukrayiny v umovakh rosiys'koyi ahresiyi (veresen'–zhovten' 2022r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression (September–October 2022)]. [online]. Available at: <<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykoideologichni-oriiientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>> (in Ukrainian).
- Rudakevych, O., 2010. Tradytsiyi yak bazovyy element natsional'noyi politychnoyi kul'tury [traditions as a basic element of national political culture]. *Politolohichnyy visnyk : zb. nauk. prats'*. Kyiv: INTAS, Vyp. 49, s. 291–299 (in Ukrainian).
- Snyder, T., 2022. The War in Ukraine Is a Colonial War. *The New Yorker* [online] Available at: <<https://www.newyorker.com/news/essay/the-war-in-ukraine-is-a-colonial-war>>
- Sotsiolohichna hrupa «REITYNH», 2023. Kompleksne doslidzhennya: Yak viyna zminyla mene ta krayinu. Pidsumky roku [Comprehensive study: How the war changed me and the country. Results of the year]. [online]. Available at: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html> (in Ukrainian).
- Trebin, M., 2014. «Hibrydna» viyna yak nova ukrayins'ka real'nist' ["Hybrid" war as a new Ukrainian reality.]. *Ukrayins'kyi sotsium*, 3 (50), s. 113–127 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024 р.

O. Hordiichuk

IMPACT OF THE WAR WITH RUSSIA ON THE POLITICAL MENTALITY AND POLITICAL CULTURE OF UKRAINIANS

The article analyzes the impact of Russia's information, hybrid and full-scale wars against Ukraine on the mentality of Ukrainians. The features of the Ukrainian mentality that were actualized by military events, what transformations of public consciousness they caused

and how they were reflected in the political culture of Ukrainian society are studied. It is proved that, on the one hand, the military aggression of the Russian Federation stimulated Ukrainian society to consolidate, increase patriotism, national identity and dignity, to manifest such constructive features of the Ukrainian mentality as freedom-loving, the ability to effectively self-organize and build horizontal ties, the ability to find a non-standard solution in extremely difficult situations, etc. This helped to foster a strong military resistance, an all-Ukrainian volunteer movement with the support of the diaspora and people from around the world, increased attention to the Ukrainian language, history and culture, significant events and heroes, and intensified the processes of Ukrainianization and de-Sovietization. On the other hand, negative traits of mentality have also emerged in Ukrainian society during the war: adaptability, alienation from the community with the predominance of personal interests and ambitions over national ones, impulsiveness and excessive emotionality, local limited thinking, failure of strategic planning, etc., which significantly weakens the country and makes it vulnerable. Due to a series of corruption scandals, abuse of power, evasion of civic duties, etc., and the continued presence of pro-Russian officials at various levels of government in the context of the war with Russia, we can say that the Ukrainian political system needs to be cleansed, rebooted, and Ukrainian society needs to work thoroughly and comprehensively to raise the level of political consciousness and political culture.

The Ukrainian people can successfully develop, preserving their identity and uniqueness, by consolidating as a political nation, overcoming external and internal enemies, strengthening constructive and weakening destructive features of the political mentality, responsibly and efficiently reforming the main spheres of life, integrating into the Euro-Atlantic community as a guarantee of Ukraine's national security in the future.

Key words: *political mentality, political culture, information warfare, hybrid warfare, full-scale war of the Russian Federation against Ukraine.*